

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова

**Степанюк Неля Василівна**

УДК 811.111'42

**Засоби інтеграції іншокодових повідомлень у текст  
(на матеріалі наукової та художньої англійської прози)**

спеціальність 10.02.04 - германські мови

Ш 143.21

**АВТОРЕФЕРАТ**

дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата філологічних наук

19/06/03



1398940

МВОНУ

Одеса - 2002

Резерв  
110613

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеському національному університеті імені І.І. Мечникова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник - доктор філологічних наук, професор

**Колегаєва Ірина Михайлівна,**  
Одеський національний університет  
ім. І. І. Мечникова, кафедра лексикології  
та стилістики англійської мови, завідувач кафедри.

Офіційні опоненти:

докторфілологічних наук, професор  
**Зорівчак Роксоляна Петрівна,**  
Львівський національний університет ім. І. Франка, кафедра  
перекладознавства і контрастивної лінгвістики ім. Григорія  
Кочура, завідувач кафедри;

кандидат філологічних наук, доцент  
**Ямчинська Тамара Іванівна,**  
Вінницький державний педагогічний університет  
ім. М. Коцюбинського, заступник декана  
факультету іноземних мов.

Провідна установа -

Чернівецький національний університет  
імені Юрія Федьковича, кафедра германського,  
загального та порівняльного мовознавства,  
Міністерство освіти і науки України, м. Чернівці.

Захист відбудеться "27" вересня 2002 року о 13.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради, шифр К 41.051.02 в Одеському національному університеті ім. І. І. Мечникова за адресою: 65058, м. Одеса, Французький бульвар, 24/26, ауд. 91.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Одеського національного університету імені І. І. Мечникова за адресою: 65026, м. Одеса, вул. Преображенська, 24.

Автореферат розіслано "22" серпня 2002 року.

Вчений секретар  
спеціалізованої вченої ради



Черноіваненко Є. М.

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Поняття "текст" вже давно перестало трактуватися тільки вузько, для позначення суто вербальних повідомлень. В сучасній лінгвістиці воно також застосовується для позначення повідомлень, при кодуванні яких використані різні графічні засоби, наприклад, таблиці, схеми, графіки, малюнки тощо (К.Гаузенблаз, А.А.Стриженко, Л.І.Кручиніна, Х.Лібш, І.М.Колегаєва, Ю.А.Сорокін, Є.Ф.Тарасов, О.Є.Анісімова та інші). Розширене розуміння поняття "текст" спричиняє появу цілої низки питань, пов'язаних із особливостями організації тексту полікодового типу, тобто комунікативного цілого, в якому використано обидва коди (вербальний та іконічний), дії в ньому основних текстових категорій.

Обов'язковою категорією кожного тексту є інтеграція. Її семантичний та формально-структурний аспекти широко досліджуються лінгвістами на матеріалі творів, що належать до різних функціональних стилів (І.Р. Гальперін, В.С.Чулкова, Н.Н. Трошина, З.Я.Тураєва, В.А. Кухаренко, О.М. Мороховський, О.П. Воробйова, А.А. Стриженко, Л.І. Кручиніна, Н.Ф.Пелевіна та інші). Сукупність засобів створення інтеграції тексту полікодового типу досі не отримала належного висвітлення ні вітчизняними, ні зарубіжними вченими. Заповнення цієї лакуни у сучасному мовознавстві є актуальним і своєчасним.

Актуальність даної роботи обумовлена тим, що вивчення невербальних засобів мовленнєвої діяльності людини відкриває ширші можливості для складання повнішого уявлення про цілісну функціональну систему природної комунікації, про конкретні механізми та компоненти цієї системи, а також про типологічні особливості різнокодової комунікації і про фактори, що впливають на вибір символічних або іконічних знаків для фіксації та більш ефективної передачі інформації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дане дисертаційне дослідження виконано у межах міжкафедральної наукової теми "Варіативність англійської мови та мовлення у когнітологічних аспектах" (номер держреєстрації 10271091), яка розроблюється на факультеті романо-германської філології Одеського національного університету ім. І.І.Мечникова. Тема дисертації затверджена Вченою Радою Одеського національного університету 26 листопада 1998 року (протокол №3).

Метою даного дисертаційного дослідження є аналіз та опис письмових текстів, що містять уключення, виконані за допомогою іншого, не суто вербального коду. Такі уключення мають вигляд карт, таблиць, схем, малюнків, окремих символів та інш. Згідно з метою в дисертації ставляться такі основні завдання:

- 1) простежити закономірність використання іншокодових повідомлень й окремих невербальних символів у наукових та художніх творах;
- 2) побудувати типологію іншокодових уключень, що використовуються у науковому та художньому тексті;

1398940

3) визначити, яким чином іншокодові повідомлення та невербальні символи інтегровані у цілісний текст наукового та художнього твору: описати їх семантичні та формально-структурні зв'язки;

4) з'ясувати, яку роль відіграють іншокодові повідомлення й невербальні символи у текстах різних функціональних стилів;

5) визначити, які комунікативно-прагматичні фактори впливають на використання різнотипних іншокодових повідомлень, а також на засоби їх інтеграції у текст наукового та художнього твору.

**Об'єктом** дослідження є англомовні наукові та художні твори полікодового типу кінця 19-20 століть.

**Предмет** дослідження складають письмові повідомлення, при кодуванні яких використовуються різні іконічні графічні засоби передачі інформації, а також окремі невербальні символи. Різниця між окремим невербальним символом та іншокодовим повідомленням проявляється у їхньому обсязі і ступені вплетеності у вербальний текст, що оточує їх. *Окремий символ* - це одиночний невербальний знак (піктограма, знак математичної дії, стрілка), вплетений у словесну тканину, уключений у синтаксичну структуру фрази, що інкорпорує його. Під *іншокодовим повідомленням* розуміємо ціліснооформлений комунікативний вислів, що був закодований за допомогою графічних знаків іконічного коду пікторального характеру (малюнок, фотографія) або абстрактно-схематичного характеру (діаграма, таблиця, карта, формула). В дисертації використовуються такі базові термінопоняття:

- *вербальний код, вербальне повідомлення*, тобто повідомлення, що виражене за допомогою природномовного, в даному разі англомовного коду;
- *невербальний, іконічний код* і, відповідно, *невербальне, іконічне* або *іншокодове повідомлення*, в якому інформація передається за допомогою графічних, але не мовних знаків;
- *кодово негомогенне* або *полікодове повідомлення, текст*, під яким розуміємо двосторонній змістовно-формальний комунікативний феномен, в якому зміст виражено як вербальними, так і невербальними засобами.

**Матеріалом** дослідження стали 173 наукових тексти (загальним обсягом більш 2000 сторінок) і 51 художній текст (загальним обсягом більш 10000 сторінок), в яких методом суцільної вибірки було відібрано 1879 іншокодових повідомлень (1479 у наукових текстах та 400 у художніх), а також 116 окремих невербальних символів (відповідно 76 та 40).

**Методи дослідження.** Для досягнення головної мети та розв'язання поставлених завдань у роботі використовується комплексна методика, яка поєднує методи дескриптивного, кількісного, компонентного, порівняльного аналізу та текстово-інтерпретаційний метод. Використання описового та текстово-інтерпретаційного методів надало можливість створити повний вичерпний опис досліджуваних явищ. За допомогою порівняльного методу встановлено схожість та

розбіжність функціонування іншокодових уключень у різностильових та різножанрових текстах: монографіях / статтях у науковому стилі; казках / детективних / пригодницьких / фантастичних / воєнних / соціальних / філософських/ психологічних творах у художньому стилі. Метод компонентного аналізу дав змогу описати значення окремих елементів іншокодових повідомлень та невербальних символів, зробити таксономічну класифікацію лексичних одиниць, що виконують у полікодовому тексті роль скріп. Використання кількісного методу дозволило одержати об'єктивні кількісні дані та описати частотність використання різнотипних іншокодових повідомлень й окремих невербальних символів, а також засобів їх інтеграції у науковий та художній текст.

**Наукова новизна** роботи полягає у тому, що в ній уперше:

- побудована типологія а) іншокодових уключень, б) засобів їх інтеграції у наукові та художні тексти;
- здійснено таксономічний опис іншокодових повідомлень з позиції наявності / відсутності в них прототипу-референту;
- здійснено дослідження і диференціацію іншокодових повідомлень за способом відображення референтного простору, в результаті чого виділені: а) комунікативно первинні, вторинні та змішані повідомлення, б) імітаційно точні та імітаційно послаблені повідомлення;
- визначається зв'язок вербального тексту та іншокодових уключень на глибинному рівні наукового та художнього творів, на основі чого аналізується об'єднуюча дія а) образу автора, б) теми та концепту твору, в) простору та часу.

**Теоретичне значення** дисертації полягає у запропонованій концепції, суть якої зводиться до такого. Уключення іншокодових повідомлень у вербальний текст, по-перше, збільшує інформаційний потенціал полікодового тексту, по-друге, оптимізує, полегшує та прискорює процедуру декодування. В межах такого тексту візуальне, іконічне представлення інформації залучає додаткові механізми її когнітивного опрацювання читачем. Лінгвістичний опис типів іншокодових уключень і засобів їх інтеграції у текст наукового та художнього творів сприяє розширенню знань про потенціал подібних уключень, специфіку передачі інформації у процесі комунікації. Результати дослідження є внеском у розробку теорії комунікації, дискурсу, у вивчення окремих аспектів лінгвістики та інтерпретації тексту.

**Практичне значення** роботи визначається тим, що отримані результати можуть бути використані у курсах із теорії мовної комунікації і стилістики англійської мови, у спецкурсах із прагматики та інтерпретації тексту, а також при написанні магістерських та дипломних робіт студентами філологічних факультетів.

**Особистим внеском дисертанта** є отримання всіх фактичних даних, на яких базується проведене дослідження, їх кількісне опрацювання та інтерпретація, а також розробка власного підходу до вивчення іншокодових уключень.

**Апробація роботи.** Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри лексикології та стилістики англійської мови Одеського національного університету ім. І.І.Мечникова (1999-2001 рр.), на науково-теоретичних конференціях і семінарах професорсько-викладацького складу ОНУ (2000,2001 рр.), на конференціях IATEFL (1999,2000 рр.). Головні положення дисертації викладені у п'яти публікаціях, із них три опубліковані у фахових збірниках.

**Структура і обсяг дисертації.** Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (200 найменувань), переліків проаналізованих текстів (118 найменувань), додатків А, Б, В, які містять найтипівіші іншодокові повідомлення, що були використані у науковій та художній прозі, а також додаткові ілюстративні матеріали. У текст дисертації включені 4 таблиці та 2 малюнки. Загальний обсяг роботи - 258 сторінок машинопису (текстова частина складає 192 сторінки, додатки займають 35 сторінок).

### ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, актуальність проведеного дослідження, сформульовано його мету і завдання, описано об'єкт та предмет дослідження й методи його аналізу, визначено новизну, теоретичну й практичну цінність отриманих результатів.

**Перший розділ**, "Теоретичні передумови дослідження", являє собою огляд і критичний аналіз існуючих теоретичних пошуків з досліджуваної наукової проблеми. В ньому розглядається поняття "невербальна комунікація", категорія інтеграції як обов'язкова категорія кожного тексту й тексту полікодового типу зокрема, засоби її створення, а також фактори, що її обумовлюють. Запропоновано теоретичну концепцію, на якій базується дисертаційне дослідження.

Поняття "невербальна комунікація", яке є одним з ключових понять даного дослідження, використовується у роботі для позначення як усної, так і письмової комунікації. Невербальна усна комунікація, яка реалізується паралінгвістичними засобами фонаційного / жестово-мімічного типу, вивчена достатньо глибоко. Дослідження невербальної письмової комунікації, тобто комунікації, яка реалізується різними графічними, але не мовленнєвими засобами, досі були обмежені вивченням шрифтових засобів, розміщення графічного масиву (lay out), колірної рішення ілюстрацій. Поряд з указаними явищами до текстових засобів невербального спілкування лінгвісти відносять малюнки, схеми, графіки, таблиці, генеалогічні дерева тощо. Незважаючи на численні висловлення лінгвістів та психологів про комунікативну цінність таких повідомлень, досі вони залишаються не вивченими в повній мірі. В існуючих роботах аналізуються тільки графічні особливості рекламного тексту.

Для лінгвістики тексту особливий інтерес викликає вивчення графічних невербальних повідомлень у межах вербального твору, їх співіснування у єдиному локальному плані твору. Така єдність породжує комунікативно неоднорідний текст, який позначають як кодово негомогенний, семіотично ускладнений, креолізований, полікодовий. Лінгвісти відзначають, що у більшості випадків твори, які включають невербальні елементи, мають перевагу над іншими, адже їх інформативний потенціал перевершує комунікативні можливості суто словесного вираження. У зв'язку з цим виникає питання, яку роль відіграють саме невербальні уключення у досягненні комунікативної мети цілого твору, а також впливу на адресата-читача.

У процесі комунікації взаємозв'язок вербальних та невербальних елементів на перший погляд непомітний, тому що їх спільна дія сприймається й оцінюється читачем холістично на вищих рівнях комунікації, пов'язаних із змістом. Цей факт свідчить про тісну інтегрованість невербальних елементів у вербальний текст.

У кожному тексті, полікодовому у тому числі, діють два типи інтеграції: семантична й формально-структурна. Семантичну інтеграцію, тобто внутрішню спаяність тексту, також називають цілісністю або когерентністю. Формально-структурна інтеграція - це зовнішня спаяність тексту, зв'язність або когезія.

Цілісність полікодового тексту яскраво проявляється у метатекстових висловлюваннях, які коментують зміст і місцеположення іншодокових повідомлень, уключених у текст. Цілісності й спаяності полікодового повідомлення як єдиного комунікативного утворення сприяють різноманітні мовні засоби, зокрема просторовий дейксис та скріпи, типу *the following, above*.

Процес створення інтегрованої єдності полікодового тексту має складний характер та залежить від цілого ряду факторів. До них, перш за все, відносять функціональний стиль та жанр. Наукова та художня проза, відрізняючись своїм баченням та відображенням світу, впливом на читача, звичайно відрізняються й засобами побудови єдиного інтегрованого цілого тексту. Цей факт став визначальним при виборі напрямку для нашого дослідження - порівняльне вивчення двох типів комунікації: наукової та художньої.

Основний критерій, що дихотомічно розділяє іконічні уключення наукового та художнього полікодового тексту, полягає у їх первісно заданій (або не заданій) ізоморфності, тобто відповідності об'єктивній дійсності. У художньому тексті зображений світ є ментальним, авторським зліпком реального світу, який підпорядковується законам естетичного канону й необов'язково є ізоморфним реальному світові. Міра відповідності іншодокових уключень об'єктивній реальності у таких текстах досить умовна, точніше вона нерелевантна й не опиняється у фокусі читацької рефлексії. Тому те, що неможливо у науковій прозі, з успіхом функціонує у художній прозі, наприклад неіснуючі формули, окремі геометричні побудови, в яких наявні графічні параметри не відповідають заявленим, географічні карти вигаданих країн тощо.

У другому розділі, “Іншокодові повідомлення в англomовному науковому тексті”, побудовано типологію цих уключень з точки зору співвідношення в них вербальних та графічних засобів, з позиції відображення референтного простору.

Залежно від характеру відображення референтного простору іншокодові повідомлення були розділені на комунікативно первинні та комунікативно вторинні. Комунікативно вторинними, за термінологією І.М. Колегаєвої, вважаємо повідомлення, референтним простором, тобто об’єктом зображення яких є яке-небудь інше повідомлення, що первісно функціонувало поза межами даного тексту. Комунікативно первинні повідомлення - це такі, в котрих відсутнє відтворення яких-небудь існуючих раніше повідомлень. У матеріалі нашого дослідження превалюють комунікативно первинні іншокодові повідомлення (89% усієї вибірки), що пояснюється завданнями наукової комунікації, головне з яких - це повідомити про свою точку зору стосовно обговорюваної проблеми. Комунікативна вторинність іншокодового повідомлення у науковій прозі обов’язково фіксується словесно за рахунок коментарів та бібліографічного посилання на першоджерело. Матеріальний експонент прототексту при цьому ніколи не згадується.

Окремий параграф другого розділу присвячено аналізу невербальних символів, їх значенню та функціонуванню у складі іншокодових повідомлень та в ізольованому вигляді.

У роботі досліджується семантична інтеграція іншокодових повідомлень і невербальних символів у цілісний текст за допомогою образу автора, спільної змістовно-фактуальної інформації (ЗФІ), теми та концепту наукового твору.

Встановлено, що об’єднуюча дія фігури автора-наратора відносно іншокодових та вербальних повідомлень у науковому тексті полягає у тім, що і ті і другі піддаються авторським коментарям, які маніфестують єдину авторську позицію. Вербальні та іншокодові повідомлення коментуються у метатекстових фрагментах, наявність яких, згідно з точкою зору І.М.Колегаєвої, є невід’ємною рисою кожного наукового тексту.

Семантичні відношення, що складаються між іншокодовими повідомленнями та вербальним текстом, досить різноманітні, але ця різноманітність може бути зведена до двох головних принципів: комунікативної компліментарності та родовидових відношень. Згідно з першим принципом іншокодові повідомлення й вербальний текст доповнюють та поширюють комунікативні можливості один одного. Семантичний діапазон відношень між ними досить широкий. На одному полюсі спостерігаємо максимально допустимий (але ніколи не повний) збіг за об’ємом інформації. На протилежному полюсі знаходяться відношення з мінімальним об’ємом спільної інформації. Найбільш поширені випадки (56%) знаходяться в серединній частині цього діапазону: інформація різнокодових складників доповнює одна одну.

Під іншим кутом зору відношення між іншокодовими повідомленнями й вербальним текстом мають родo-видовий вигляд: іншокодові повідомлення а) конкретизують інформаційні дані вербального тексту; б) узагальнюють інформаційні дані вербального тексту; в) узагальнюють окрему інформацію вербального тексту та конкретизують іншу. Найбільш поширеними у науковому тексті є відношення першого типу (74% усієї вибірки).

Проявом зв’язку іншокодових повідомлень із ЗФІ та темою наукового твору є різноманітні лексичні повтори (прості, кореневі, звужені; синонімічні, гіпо-гіперонімічні).

Беручи участь у розкритті теми наукового твору, іншокодові повідомлення у змістовному плані корелюють із різними за об’ємом відрізками тексту: 1) з одним чи кількома абзацами (95%); 2) з двома чи кількома абзацами різних розділів (3%); 3) з усім текстом (5%).

Аналіз формально-структурних зв’язків між різнокодовими повідомленнями показав, що у переважній кількості наукових текстів (90%) встановлюються синсемантичні відношення між повідомленнями: вербальне повідомлення залежить від іншокодового, останнє виступає обов’язковим елементом тексту, без якого той втрачає свою текстуальність.

У наукових текстах експліцитно виражене співвіднесення вербальних та іншокодових повідомлень має значну перевагу над імпліцитним (89% проти 11%), що відповідає загальній тенденції наукової прози до експліцитного вираження відношення між різними структурними, функціональними та кодовими компонентами повідомлень. При експліцитному зв’язку семантична залежність повідомлень, виражених різними кодами, підкріплюється мовними маркерами. Серед таких зареєстровано 3 лексеми (*Figure, Table, Chart*), що супроводжують відповідне повідомлення у його заголовку або підмалюнковому підпису. Крім того у цій функції зареєстровано майже сто класифікаційних номінацій, що називають повідомлення у цілому (*table, diagram, graph, histogram, illustration, photograph, scheme*), окремі елементи (*figures in Table 3, the bottom / top of the diagram, the right / left-hand column*), окремі невербальні символи (*dash, dots, broken line*).

Експліцитний зв’язок між різнокодовими повідомленнями у науковому тексті, головним чином, здійснюють дієслова зі значенням передання та набування знань (*to show, illustrate, indicate, present, summarize*), директиви автора до читача (*See Figure 1, Look at Table 1, Compare Tables 1 and 2*) та указання на іншокодові повідомлення у формі перехресних посилань (*Figure 1*), (*Box 3*), (*iv in Table 1*).

Імпліцитними засобами співвіднесення повідомлень різних кодів у науковому тексті є означений артикль, слова та словосполучення, які потребують пояснення, абрєвіатури, використання у вербальному тексті та іншокодових повідомленнях речень одного й того ж граматичного часу, способу та стану, вживання речень,

побудованих за однаковою синтаксичною моделлю, а також вживання однакових графічних засобів виділення ключових елементів.

Засоби та інтенсивність інтеграції іншокодових повідомлень у англomовний науковий текст залежать від типу уключеного іншокодового повідомлення (таблиця, діаграма, графік тощо) й жанру твору (стаття, монографія). Найбільш тісним чином з вербальним текстом наукового твору пов'язані формули, інтонограми та окремі невербальні символи, що виконують у тексті роль номінативних одиниць. У меншій мірі з вербальним текстом пов'язані фотографії та малюнки. Їх відношення частіше носять автосемантичний характер.

Жанрова специфіка виявляється у різній мірі семантичної зв'язності іншокодових повідомлень з вербальним текстом. Так, у монографіях іншокодові повідомлення можуть вступати з вербальним текстом у синсемантичні відношення (90%) та автосемантичні відношення (10%). У статтях зв'язок між різнокодовими повідомленнями має виключно синсемантичний характер. Крім того, у статтях змістовно-мовна зв'язність завжди виражається експліцитно, що є невід'ємною вимогою до оформлення наукової статті, у монографіях зв'язок може носити й виключно змістовний характер.

**Третій розділ**, "Іншокодові повідомлення в англomовному художньому тексті", пропонує типологію іншокодових уключень, які функціонують у художній прозі.

Ми виділяємо два типи іншокодових уключень: авторськи адресанті та не- авторськи адресанті. Відправником перших є сам письменник - автор художнього твору, вони підпорядковані авторській інтенції, відображають образ автора й концепт твору. Не-авторськи адресанті повідомлення представлені ілюстраціями, які відбивають особистість художника-ілюстратора та його бачення квазіреального світу відповідного літературного твору.

Аналіз показав, що у художньому тексті іншокодове повідомлення може бути двох принципово різних видів. У більшості випадків (57% повідомлень) воно має прототип-референт, котрий нібито відтворюється, зображується за допомогою даного іншокодового повідомлення (напр., карта, що фігурує у сюжеті твору). Четверта частина проаналізованих авторських повідомлень, однак, не уключена у референтний простір квазіреальності, їх прототипи не згадуються у тексті твору, хоча й пов'язані із ним численними семантичними засобами. Прикладом може стати генеалогічне дерево родини, про яку йдеться у творі.

Іншокодові повідомлення першого типу (тобто такі, що мають у тексті прототип-референт) були розглянуті з точки зору їх адекватності / неадекватності прототекстові та імітованому повідомленню-інваріанту, який являє собою певний стандарт побудови й оформлення різних комунікативних (вербальних та іконічних) утворень. Дослідження показало, що іншокодові повідомлення, як правило, досить адекватно імітують комунікативні особливості прототексту та меншою мірою - його матеріальні особливості.

У матеріалі дослідження зафіксовано 12 різних типів інваріантних повідомлень, кожному з яких властивий окремий набір зовнішніх рис та особливостей подачі матеріалу. Дослідження іншокодових повідомлень з точки зору адекватності / неадекватності повідомленню-інваріанту виявило, що у 64% випадків інваріант імітується досить адекватно. 36% іншокодових повідомлень відтворюють тільки найбільш загальні риси інваріанту. Випадки послабленої імітації інваріантної моделі пояснюються тим, що іншокодові повідомлення у художній прозі підпорядковані створенню *ефекту* точності й достовірності. Дійсна точність при цьому може залишитися поза рамками уваги.

Комунікативна вторинність іншокодових повідомлень у художньому тексті маркується як вербально (словами *copy*, *facsimile*, *reproduction* або описово *halfcharred paper*), так й за допомогою зображальних засобів (шрифтова імітація, графічна представленість країв зображеного протоповідомлення, іноді його фрагментарність).

Семантичну інтеграцію іншокодових уключень у художній текст забезпечують спільна ЗФІ, тема, образ автора, художній простір та час, а також стилістичні прийоми.

Зв'язок таких іншокодових повідомлень, як карти, плани, генеалогічні дерева тощо, із ЗФІ та темою художнього твору, як правило, підкріплюється лексичними скріпами - повторами у них однакових одиниць та референтними скріпами - передачею тих самих сюжетних подій за допомогою синонімів та перифразу.

Семантичний зв'язок може проявлятися у допущенні коментарів автора в іншокодовому повідомленні (напр., *Rapids (where Challenger lost specimens in first journey), Where Lugg found the body*). За допомогою таких коментарів акцентуються сюжетно важливі моменти твору. Про зв'язок карт та планів із ЗФІ та темою художнього твору також свідчать позначання у них маршруту руху героїв (лініями, стрілками, пунктиром).

У змістовному плані уключені у художній твір іншокодові повідомлення корелюють із різними за об'ємом відрізка вербального тексту: 1) із реченням або його часткою (19%); 2) із одним чи кількома абзацами (54%); 3) із цілим розділом (3%); 4) із цілим текстом твору (23%); 4) із текстом кількох творів (2%).

Об'єднуюча функція образу автора у художніх текстах полікодового типу, у першу чергу, полягає у тому, що вербальні та іншокодові повідомлення створюються автором (виключення складають не-авторськи адресанті іншокодові повідомлення). Крім того, вербальні та іншокодові повідомлення одного художнього твору пройняті єдиним світоглядом автора, який проявляється у його ставленні до героїв, проблематиці та ін.

Об'єднуюча дія художнього простору у полікодовому тексті полягає у тому, що у його передачі поряд із вербальними елементами беруть участь іншокодові повідомлення. Все, що зображується іншокодовими повідомленнями (люди,

предмети, приміщення, міста, країни, планети), існує чи розуміється як таке, що існує у просторі. Ці об'єкти зображуються цілковито або частково (їх окремі деталі). Ряд іншокодових повідомлень (карти, плани, малюнки) виконують у тексті функцію позначення художнього простору, у якому розгортається сюжет. Вербальними засобами створення художнього простору в іншокодових повідомленнях є специфічна група топонімів та апелювативів, які називають місця, де відбуваються сюжетні події.

Участь іншокодових повідомлень у передачі образу художнього часу полягає у їх здатності відображати темпоральні параметри описуваних подій, тобто нести власне темпоральну інформацію. Референт може з'являтися одночасно із часом розповіді про нього (напр., малюнки у казці Р.Кіплінга "How the alphabet was made") або раніше часу розповіді про нього (напр., записка, що була знайдена у пляшці, в оповіданні "A message from the sea"). Останнє спостерігається значно частіше.

Для художніх творів специфічною є стилістична інтегрованість іншокодових повідомлень у вербальний текст. Вона проявляється різним чином: 1) іншокодові повідомлення можуть переймати стилістичні особливості імітованих протоповідмлень (спостерігається у науковій фантастиці, яка акумулює елементи наукового стилю); 2) іншокодові повідомлення можуть нести окреме функціональне навантаження у єдиному стилістико-інтенціональному заряді художнього твору (напр., брати участь у створенні ефекту достовірності, сатири та інш.); 3) у вербальних та іншокодових повідомленнях може бути використаний один і той самий стилістичний прийом.

У переважній кількості випадків (73%) між різнокодовими компонентами художнього тексту встановлюються синсемантичні відношення. У автосемантичні відношення із вербальним текстом вступають іншокодові повідомлення, якщо вони носять супроводжувальний характер та не є фрагментом зображеного у творі референтного простору.

Експлікацію зв'язку між повідомленнями різних кодів, головним чином, здійснюють дійсничні засоби (39%), дієслова із значенням передання та набування знань (23%), досить часто (10%) спостерігається синтаксичний зв'язок повідомлень у межах речення. Імплицитними засобами співвіднесення різнокодових повідомлень у художньому тексті є означений артикль, слова та словосполучення, які потребують пояснення, скорочення, слова-субститути, які замінюють різні за об'ємом фрагменти тексту (вживані у вербальному тексті або в іншокодовому повідомленні).

Засоби й інтенсивність інтеграції іншокодових повідомлень в англомовний художній текст, головним чином, залежать від типу уключеного іншокодового повідомлення (карта, план, малюнок, генеалогічне дерево тощо), спрямованості на той чи інший тип читача та індивідуального стилю письменника.

Залежно від адресованості художнього твору юному чи дорослому читачеві спостерігається відповідне збільшення чи зменшення кількості іншокодових повідомлень, зокрема ілюстрацій.

Фактор індивідуального стилю впливає на кількість використання іншокодових повідомлень, їх типи та засоби їх інтеграції у текст. Так, проведене дослідження показало, що уключення у текст іншокодових повідомлень властиве індивідуальному стилю К.Воннегута, А.К.Дойля, А.Крісті, Р.Л.Стівенсона, Г.Р.Хаггарда та Р.Кіплінга. Найбільш своєрідне використання іншокодових повідомлень спостерігається у творах К.Воннегута.

У **Висновках** підсумовуються результати проведеного дослідження. Одержані дані зіставляються з вихідною гіпотезою й завданнями дисертаційної роботи, пропонуються перспективи подальших досліджень.

Проведене дослідження англомовних наукових та художніх текстів полікодового типу показало, що використання іншокодових уключень у творах різних функціональних стилів відрізняється кількісно й якісно. Так, у наукових текстах іншокодові повідомлення використовуються більш ніж у 20 разів частіше у порівнянні з художніми творами. Використання окремих невербальних символів у наукових текстах спостерігається більш ніж у 80 разів частіше у порівнянні з аналогічним показником художніх творів. Неоднакова представленість різних типів іншокодових повідомлень у наукових та художніх текстах. Серед іншокодових повідомлень, що використовуються у науковому тексті, превалюють таблиці (числові 31% та вербальні 8%), фотографії (12%), діаграми (10,5%), схеми (10%), графіки (10%). Тексти художньої прози багаті на ілюстрації (36%, з яких 9% авторські та 27% неавторські), малюнки (23%), карти (12,5%).

Аналіз іншокодових повідомлень, інтегрованих у науковий та художній текст, виявив їх відмінність з точки зору засобів відображення референтного простору. Так, у наукових текстах переважна більшість іншокодових повідомлень (89%) є комунікативно первинними, в той час як у художніх текстах превалюють комунікативно вторинні іншокодові повідомлення (74%). Цей факт пояснюється специфікою відображення світу й різними завданнями наукової та художньої комунікації загалом.

Виконане дослідження дає підставу стверджувати, що функціональний стиль значним чином впливає на інтенсивність та засоби інтеграції іншокодових уключень у текст творів. Виявлено, що семантичну інтеграцію іншокодових уключень у текст наукового твору забезпечує об'єднуюча дія образу автора, ЗФІ, тема й концепт, у той час як у художньому творі поряд з наведеними факторами об'єднуючу функцію виконують також образ художнього простору та часу, стилістичні засоби.

Проявом функціонального стилю є й різна семантична спаяність іншокодових уключень з вербальним текстом. Так, синсемантичні відношення між вербальними та іншокодовими повідомленнями властиві 90% наукових текстів та 73% художніх.

Поясненням цього феномену є той факт, що факультативність будь-яких елементів не властива науковій прозі як такій.

Функціональний стиль впливає й на засоби мовного вираження семантичного зв'язку вербальних та іншочодових повідомлень. Кількісний аналіз виявив, що експліцитно виражене співвіднесення вербальних та іншочодових повідомлень має місце у 89% наукових текстів та 58% художніх текстів. Різні кількісні показники пояснюються, з одного боку, тенденцією наукової прози до експліцитного вираження відношення між компонентами, а з іншого боку, значною роллю імплікацій у художньому тексті.

У творах різних функціональних стилів іншочодові уключення виконують різні функції. У науковому тексті вони виконують 1) інформативну функцію відображення ідейно-тематичного змісту тексту; 2) прагматичну функцію привернення та утримання уваги адресата; 3) текстоутворюючі функції: а) узагальнення або конкретизація інформації наукового твору через фіксування проміжних та остаточних даних й результатів проведеного дослідження чи експерименту; б) пояснення або доповнення основного, вербального тексту засобами іконічного коду; в) створення когезії тексту через ілюстративний та вербальний зв'язок окремих фрагментів тексту у єдине змістовне, мовленнєве та візуальне ціле. У текстах художньої прози на перший план виходить функція створення ефекту достовірності існування квазіреальних осіб та їх квазіреального оточення, хоча прагматична, інформативна та текстоутворююча функції також мають місце.

Узагальнюючи все сказане вище, можна зробити висновок, що типи іншочодових повідомлень, їх функції у комунікативній та мовній структурі цілого тексту, а також засоби їх інтеграції у текст щільно пов'язані із функціональним стилем, жанровою специфікою конкретного твору та фактором адресата, підтверджуючи тим самим вихідну гіпотезу роботи.

#### **Основні положення дисертації викладені в таких публікаціях:**

1. Степанюк Н.В. Невербальные сообщения в англоязычном приключенческом романе (на материале романов Р.Л. Стивенсона “Остров сокровищ” и “Похищенный”) // Записки з романо-германської філології ОНУ ім. І.І. Мечникова. Вип.6. - Одеса: Латстар. - 2000. - С. 137-146.
2. Степанюк Н.В. Способы интеграции кодово неомогенных сообщений в текст англоязычного романа (на материале приключенческого романа Э.Дж. Донована “Adventure on Ghost River”и детектива Р. Мура “The French Connection”) // Записки з романо-германської філології ОНУ ім. І.І.Мечникова. - Вип. 7. - Одеса: Латстар. - 2000 - С. 259-266.

3. Степанюк Н.В. Способы интеграции инокодовых сообщений в англоязычный научный текст // Записки з романо-германської філології ОНУ ім. І. І. Мечникова. - Вип. 9. - Одеса: Латстар. - 2001.- С. 180-190.

4. Степанюк Н.В. Способы интеграции инокодовых сообщений в англоязычный художественный текст // Матеріали звітної наукової конференції проф.-викл. складу факультету РГФ, присвяч. 135-річчю ОДУ. - Одеса: Латстар. - 2000.-С. 94-96.

5. Stepanyuk N.Y. Verbal and Non-verbal Messages in Teaching English // Reports of the First Regional Conference of Odessa Affiliation of International Association of Teachers of English as a Foreign Language. - Odessa: Латстар. - 1999. - P. 71-72.

#### **Анотація**

**Степанюк Н.В. Засоби інтеграції іншочодових повідомлень у текст (на матеріалі наукової та художньої англосовної прози).** - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 - германські мови. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Одеса, 2002.

У дисертації проведено порівняльне дослідження іншочодових уключень, що функціонують у англосовних наукових та художніх творах. Описується зв'язок вербального тексту та іншочодових уключень за допомогою спільної змістовно- фактуальної інформації, теми, образу автора, концепту, художнього простору, часу та стилістичних засобів. Вивчаються формально-структурні зв'язки різночодових повідомлень: їх змістовна, мовна зв'язність та візуальна співвіднесеність. При дослідженні змістовної зв'язності вербальних та іншочодових повідомлень використовуються поняття автосемантиї та синсемантиї складників полічодового тексту. Розглянуто фактори, які впливають на засоби інтеграції іншочодових фрагментів у цілісний текст.

Виконане дослідження підтвердило вихідну гіпотезу роботи про вплив функціонального стилю твору, його жанрової специфіки й фактору адресата на типи іншочодових повідомлень, їх функції у комунікативній та мовній структурі цілого тексту, а також на засоби їх інтеграції у текст.

**Ключові слова:** наукова, художня комунікація, текст, код вербальний, іконічний, полічодове повідомлення, інтеграція, зв'язність, автосемантия, синсемантия.

#### **Аннотация**

**Степанюк Н.В. Способы интеграции инокодовых сообщений в текст (на материале научной и художественной англоязычной прозы).** - Рукопись.



Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 - германские языки. Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова, Одесса, 2002.

В диссертации осуществлено сравнительное исследование инокодовых включений, функционирующих в текстах англоязычной научной и художественной прозы.

Материалом исследования послужили 173 научных текста и 51 художественное произведение, в которых методом сплошной выборки было выявлено 1879 инокодовых сообщений (1479 в научных текстах и 400 в художественных), а также 116 отдельных невербальных символов (соответственно 76 и 40).

Предлагаемая работа состоит из введения, трех глав, заключения, списка использованной литературы, перечней проанализированных текстов и трех приложений.

В первой главе рассматривается понятие “невербальная коммуникация”, категория интеграции как обязательная категория текста вообще и текста поликодового характера, в частности; производится обзор видов интеграции, способов ее создания, а также факторов, обуславливающих интеграцию текста. Предлагается теоретическая концепция, на которой базируется диссертационное исследование.

Во второй главе анализируется функционирование инокодовых включений (сообщений и отдельных символов) в научных статьях и монографиях, гетерогенность этих включений с точки зрения соотношения в них вербальных и иконических средств, а также с точки зрения способа отражения референтного пространства. Описывается связь вербальных сообщений и инокодовых включений посредством содержательно-фактуальной информации (СФИ), общей темы, образа автора и концепта научного произведения, а также их формально-структурная связь. Рассматриваются факторы, обуславливающие способы интеграции инокодовых сообщений в научный текст.

В третьей главе рассматриваются инокодовые сообщения, включенные в художественный текст, их гетерогенность, имитационная точность, воспроизведение инвариантных особенностей инокодового сообщения. Исследуется связь вербальных и инокодовых сообщений посредством СФИ, общей темы, образа автора, художественного пространства и времени, а также стилистическая интегрированность инокодовых сообщений. Описывается формально-структурная связность художественного текста поликодового характера, а также влияние типа инокодовых сообщений и индивидуального стиля писателя на интегрированность подобных текстов.

Приложения А и Б содержат наиболее интересные инокодовые сообщения, воспроизведенные из исследуемых научных и художественных произведений.

Приложение В представляет дополнительные материалы, освещающие роль пространства в поликодовых художественных текстах.

Проведенное исследование позволило сделать следующие основные выводы:

1. Использование инокодовых включений в произведениях разных функциональных стилей отличается количественно и качественно.
2. Включенные в научный и художественный текст инокодовые сообщения гетерогенны с точки зрения способа отражения референтного пространства.
3. Коммуникативная вторичность инокодовых сообщений различным образом проявляется в научной и художественной прозе.
4. Функциональный стиль значительным образом влияет на интенсивность и способы интеграции инокодовых включений в текст произведения.
5. Способы и интенсивность интеграции инокодовых сообщений в англоязычный научный текст зависят от типа включенного инокодового сообщения и жанра произведения. Тип инокодового включения, главным образом, обусловлен тематикой научного текста.
6. Способы и интенсивность интеграции инокодовых сообщений в англоязычный художественный текст, главным образом, зависят от типа включенного инокодового сообщения, установки на читателя и индивидуального стиля автора. Тип же включенного инокодового сообщения во многом обусловлен тематикой и жанровой спецификой художественного произведения.
7. В произведениях разных функциональных стилей инокодовые включения выполняют различные функции.

Ключевые слова: научная, художественная коммуникация, текст, код вербальный, иконический, поликодовое сообщение, интеграция, связность, автосемантия, синсемантия.

#### Summary

**Stepanyuk N.V. Means of integration of non-verbal messages into a text (on the material of English academic and belles-lettres prose).** - Manuscript.

Dissertation for the scientific degree of Candidate of Philological Sciences, Speciality 10.02.04 - Germanic languages. Odessa National I.I.Mechnikov University, Odessa, 2002.

Comparative study of non-verbal messages and symbols functioning in academic and belles-lettres English texts has been undertaken in the dissertation. The paper investigates the link between verbal and non-verbal messages by means of common factual information, topic, author's figure, concept, fictional space, time and stylistic devices. It examines formal means of linking verbal and non-verbal messages: their content and linguistic ties, visual correlations. The study of content ties is based upon distinguishing two types of relations between verbal and non-verbal messages: autosemantic and

synsemantic. Much attention is paid to the factors influencing the means of integration of non-verbal messages and symbols into a text.

The undertaken research confirmed the initial hypothesis about the influence of a functional style, genre and the factor of addressee over the types of non-verbal messages, their functions in the communicative and linguistic structure of a coherent text as well as over their means of integration into a text.

Key words: academic and belles-lettres communication, text, code verbal and iconic, polycode message, integration, cohesion, autosemantics, synsemantics.

Підписано до друку 16.08.2002.

Обсяг 0,8 авт. арк. Формат 60x90/16.

Тираж 100 прим. Папір офсетний. Зам. № 616.

Надруковано у друкарні видавництва "Астропринт"  
(Свідоцтво ДК № 132 від 28.07.2000 р.) м. Одеса, вул.  
Преображенська, 24, к.13. Тел./факс: (0482) 26-96-82, 26-  
98-82, 37-14-25.